

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

9 ЖИЛД, 3/1 СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 9, НОМЕР 3/1

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

VOLUME 9, ISSUE 3/1

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

№3/1 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2026-3/1>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабинова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурадов Мансур Бобомурадович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдуғани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)
Абдулазизов Абдулвохид Хабибуллович
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решаёт задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счёт внедрения достижений научных исследований учёных и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Жусубалиев Абдикайым Рысбаевич
кандидат социологических наук, доцент (Кыргызстан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариева Аълохон Нуриддиновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Уразалиева Гулшода Бекпұлатовна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Сеитова Зухраҳон Пиржановна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)
Абдухалилов Абдулло Абдухамитович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МАҚОЛАДА КЕЛТИРИЛГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ТЎҒРИЛИГИ УЧУН МҲАЛЛИФ МАСЪҮЛДИР | АВТОР НЕСЕТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДОСТОВЕРНОСТЬ ФАКТОВ ИЗЛОЖЕННЫХ В СТАТЬЕ

1. Abdullayev Sardorbek

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA MEHNAT BOZORI EHTIYOJLARINI PROGNOZLASHNING SOTSIOLOGIK MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....5

2. Пак Полина

ЦИФРОВАЯ СОЦИАЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ В СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ОПЫТА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН.....12

3. Вахидова София

ФАКТОРЫ, ПРЕДСКАЗЫВАЮЩИЕ ПРИВЕРЖЕННОСТЬ ГЕНДЕРНЫМ СТЕРЕОТИПАМ В ОТНОШЕНИИ МУЖЧИН: ОПЫТ МНОЖЕСТВЕННОГО РЕГРЕССИОННОГО АНАЛИЗА.....21

4. Abduvalieva Mumtozxon, Qo'ldosheva Iroda

BOLALAR IJTIMOYIY HIMOYASINING XALQARO STANDARTLARI VA GLOBAL RIVOJLANTIRISH TENDENSIYLARI.....29

5. Bozorova O'lmasxon

DAVLAT BOSHQARUVI MODERNIZASIYASIDA YOSH RAHBARLAR IJTIMOYIY KAPITALINING KONSTRUKTIV XUSUSIYATLARI: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....37

6. Adilova Rayxon

IBN SINONING "SIYOSAT"RISOLASIDA "DAVLAT ICHIDAGI DAVLAT" NAZARIYASI.....44

7. Artikbayeva Nazokat

YOSHLARDA INTERNETGA QARAMLIK TUSHUNCHASI VA UNING IJTIMOYIY MUNOSABATLARGA TA'SIRI: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....52

8. Arifxodjayeva Luiza

YOSH RAHBARLARDA O'ZGARISHLARNI BOSHQARISH KOMPETENSIYASINI BAHOLASH TIZIMI VA SAMARADORLIKNI OSHIRISH ISTIQBOLLARI.....58

9. Махмудова Малика

ЛАТЕНТНАЯ «ВИНОВНОСТЬ ЖЕРТВЫ» КАК БАРЬЕР ДОСТУПА ЖЕНЩИН К ПРАВОСУДИЮ ПО ДЕЛАМ О СЕМЕЙНОМ НАСИЛИИ В УЗБЕКИСТАНЕ.....65

10. Тилепова Гулайым

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ СОЦИАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ ИНТЕГРАЦИЕЙ.....76

11. Bekchanova Sevinch

NOGIRONLIGI BOR BOLALAR OTA-ONALARINING INKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA ISHTIROKI: "SHAXSIY JASORAT"DAN INSTITUTSIONAL SHERIKLIKKA (TOSHKENT SHAHRI SERGELI TUMANI MISOLIDA).....90

12. Abdullayev Sardorbek

PROFESSIONAL TA'LIM BITIRUVCHILARINING MEHNAT BOZORIGA INSTITUTSIONAL MOSLASHUVINI BAHOLASHNING SOTSIOLOGIK MEZONLARI.....97

13. Azizov S.

MARKAZIY OSIYO VA YAPONIYA XALQLARI O'RTASIDAGI ILK MADANIY-SIVILIZATSIYAVIY ALOQALAR: TARIXIY-METODOLOGIK TAHLIL.....105

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Abduvalieva Mumtozxon,

O'zbekiston Milliy universiteti

Ijtimoiy ish kafedrası dotsenti

Sotsiologik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

e-mail: abduvalievamumtozxon@gmail.com

Qo'ldosheva Iroda,

O'zbekiston Milliy universiteti magistranti

e-mail: irodakuldosheva01@gmail.com

BOLALAR IJTIMOY HIMOYASINING XALQARO STANDARTLARI VA GLOBAL RIVOJLANTIRISH TENDENSIYLARI

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.21498625>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bolalarni ijtimoiy himoya qilishning xalqaro huquqiy asoslari va zamonaviy global tendensiyalar tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi va boshqa xalqaro hujjatlarda belgilangan standartlarning milliy qonunchilik tizimlariga integratsiya qilinishi ko'rib chiqilgan. Shuningdek, global miqyosda bolalar farovonligini ta'minlashda yuzaga kelayotgan zamonaviy muammolar va ularni hal etishning innovatsion yondashuvlari yoritib berilgan. Mazkur tadqiqotda ushbu murakkab masalalarni hal etishning eng samarali va innovatsion yondashuvlari, shuningdek, davlat hamda fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: bolalar huquqlari, ijtimoiy himoya, xalqaro standartlar, global tendensiyalar, bola farovonligi, huquqiy asoslar, ijtimoiy siyosat, innovatsion yondashuvlar.

Абдувалиева Мумтозхон,

доцент кафедры Социальная работа

Национального университета Узбекистана

доктор философии по социологическим наукам (PhD)

e-mail: abduvalievamumtozxon@gmail.com

Кулдошева Ирода,

Магистрант Национального

университета Узбекистана

e-mail: irodakuldosheva01@gmail.com

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ДЕТЕЙ И ГЛОБАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ЕЁ РАЗВИТИЯ

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются международно-правовые основы социальной защиты детей и современные глобальные тенденции. В рамках исследования рассматривается

интеграция стандартов, установленных Конвенцией ООН о правах ребенка и другими международными документами, в национальные законодательные системы. Также освещаются актуальные проблемы обеспечения благополучия детей в глобальном масштабе и инновационные подходы к их решению. В данном исследовании разработаны научно обоснованные предложения и рекомендации по решению этих сложных вопросов с помощью наиболее эффективных и инновационных подходов, а также по совершенствованию механизмов сотрудничества между государственными и институтами гражданского общества.

Ключевые слова: children's rights, social protection, international standards, global trends, child well-being, legal frameworks, social policy, innovative approaches.

Abduvalieva Mumtozhon,

Associate Professor, Department of Social Work

National University of Uzbekistan

Doctor of Philosophy in Sociology (PhD)

e-mail: abduvalievamumtozhon@gmail.com

Kuldosheva Iroda,

Master's Student

National University of Uzbekistan

e-mail: irodakuldosheva01@gmail.com

INTERNATIONAL STANDARDS OF CHILD SOCIAL PROTECTION AND GLOBAL DEVELOPMENT TRENDS.

ABSTRACT

This article analyzes the international legal frameworks for the social protection of children and contemporary global trends. The study examines the integration of standards established by the UN Convention on the Rights of the Child and other international instruments into national legislative systems. Furthermore, the article highlights current challenges in ensuring children's well-being on a global scale and discusses innovative approaches to addressing these issues. This study develops scientifically based proposals and recommendations for addressing these complex issues through the most effective and innovative approaches, as well as for improving cooperation mechanisms between state and civil society institutions.

Keywords: children's rights, social protection, international standards, global trends, child well-being, legal frameworks, social policy, innovative approaches.

KIRISH

Bugungi kunda bolalarni ijtimoiy himoya qilish masalasi inson huquqlarini ta'minlash, barqaror rivojlanish va ijtimoiy adolatni qaror toptirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Jahon hamjamiyati tomonidan bolalarning yashash, rivojlanish, ta'lim olish, sog'lig'ini saqlash hamda zo'ravonlik, ekspluatatsiya va kamsitishning barcha shakllaridan himoyalaniş huquqlarini kafolatlashga qaratilgan xalqaro huquqiy mexanizmlar izchil takomillashtirilmoqda. Ayniqsa, globallashtirish, raqamli transformatsiya, migratsiya, iqlim o'zgarishi, pandemiyalar va qurolli mojarolar sharoitida bolalar eng zaif ijtimoiy guruhlardan biri sifatida xalqaro hamjamiyat e'tiborining markazida turibdi.

Bolalar ijtimoiy himoyasining zamonaviy xalqaro standartlari, avvalo, BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi (1989), Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya (2006), Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) konvensiyalari, Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs-2030) hamda UNICEF, UNDP, WHO va boshqa xalqaro tashkilotlarning konseptual yondashuvlariga asoslanadi. Mazkur hujjatlar bolani ijtimoiy himoyaning passiv obyekti emas, balki huquq va manfaatlari davlat, jamiyat hamda oila tomonidan kafolatlanishi lozim bo'lgan mustaqil huquq subyekti sifatida e'tirof etadi.

So‘nggi yillarda bolalarni ijtimoiy himoya qilish tizimida xalqaro miqyosda yangi rivojlanish tendensiyalari shakllanmoqda. Jumladan, institutsional parvarishdan oilaga yo‘naltirilgan xizmatlarga o‘tish, inklyuziv ta‘lim va inklyuziv ijtimoiy xizmatlarni rivojlantirish, erta aralashuv (early intervention) dasturlarini kengaytirish, raqamli texnologiyalar asosida ijtimoiy xizmatlarni ko‘rsatish, ijtimoiy himoya tizimining manzilliligini kuchaytirish hamda bolalar manfaatlarini davlat siyosatining barcha yo‘nalishlariga integratsiya qilish ustuvor yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Shu bilan birga, bolalarning qarorlar qabul qilish jarayonidagi ishtirokini ta‘minlash, ularning fikrini inobatga olish va ijtimoiy xizmatlar sifatini baholashdagi rolini kuchaytirish ham xalqaro standartlarning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

O‘zbekistonda ham bolalar ijtimoiy himoyasi tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, ijtimoiy himoya tizimining institutsional jihatdan modernizatsiya qilinishi, bolalarga yo‘naltirilgan xizmatlarning kengaytirilishi, oilaviy tarbiya shakllarini rivojlantirish, nogironligi bor bolalarni qo‘llab-quvvatlash hamda bolalar huquqlarini himoya qilishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish ushbu islohotlarning ustuvor yo‘nalishlaridan hisoblanadi. Bunda milliy siyosatning xalqaro standartlar bilan uyg‘unligi va ilg‘or xorijiy tajribaning milliy amaliyotga moslashtirilishi alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi bolalar ijtimoiy himoyasining xalqaro standartlarini tizimli tahlil qilish, ushbu sohadagi global rivojlanish tendensiyalarini aniqlash hamda ularni O‘zbekiston ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish nuqtai nazaridan ilmiy baholashdan iborat. Shuningdek, xalqaro tajriba asosida bolalar manfaatlarini ta‘minlash, ijtimoiy xizmatlar samaradorligini oshirish va zamonaviy ijtimoiy himoya mexanizmlarini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari asoslab beriladi. XXI asrning murakkab globallashtirish jarayonlari, shiddatli ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar hamda axborot texnologiyalarining jadal rivoji sharoitida bolalarning ijtimoiy himoyasi masalasi har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etib, davlatlar va xalqaro hamjamiyat kun tartibidagi eng ustuvor strategik vazifalardan biriga aylandi. Har bir bola – jamiyatning kelajagi, uning intellektual, madaniy va ma‘naviy salohiyatining poydevori ekanligini inobatga olsak, ularning huquq va manfaatlarini kafolatlash hamda himoya qilish nafaqat milliy, balki global miqyosdagi o‘ta mas‘uliyatli majburiyatdir.

Bugungi kunda bolalarni ijtimoiy himoya qilish tizimi shunchaki davriy moddiy yordam ko‘rsatish shakli emas, balki bolaning har tomonlama sog‘lom kamol topishi uchun zarur bo‘lgan huquqiy, iqtisodiy, tibbiy va psixologik muhitni kafolatlovchi kompleks mexanizm sifatida talqin etilmoqda. BMTning “Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi” va boshqa xalqaro-huquqiy hujjatlar ushbu tizimning mustahkam poydevori bo‘lib xizmat qilsa-da, zamonaviy dunyodagi demografik siljishlar, iqtisodiy beqarorlik, migratsion oqimlar hamda raqamli makondagi yangi turdagi tahdidlar ijtimoiy himoya siyosatini zamonaviy talablar asosida qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda.

Mazkur maqolada bolalarning ijtimoiy himoyasiga oid xalqaro huquqiy standartlarning mohiyati, ularning milliy qonunchilik tizimlarida aks etish xususiyatlari, shuningdek, dunyo miqyosidagi rivojlanishning zamonaviy tendensiyalari chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda bolalar huquqlarini ta‘minlashda xalqaro tajribalarni umumlashtirgan holda, ijtimoiy himoya tizimini yanada samarali, shaffof va innovatsion yo‘nalishlarda takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Xususan, raqamlashtirish imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda bolalar farovonligini monitoring qilishning yangi tizimlarini joriy etish, davlat va fuqarolik jamiyati institutlari o‘rtasidagi ijtimoiy sheriklikni kuchaytirish kabi masalalar alohida urg‘ulangan.

Ushbu izlanishlar natijasida olingan xulosalar nafaqat qonunchilik bazasini boyitishga, balki ijtimoiy himoya sohasidagi amaliyotni xalqaro talablar darajasiga olib chiqishga hamda bolalar manfaatlarini har tomonlama himoyalashning yaxlit milliy tizimini barpo etishga xizmat qiladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot o‘z oldiga qo‘yilgan vazifalarni sifatli bajarish maqsadida kompleks ilmiy-uslubiy yondashuvlarga asoslanadi. Tadqiqot jarayonida empirik ma‘lumotlar yig‘ish yoki dala kuzatuvlari o‘tkazilmaydi, uning o‘rniga mavjud xalqaro huquqiy hujjatlar, nazariy konseptlar va

ilmiy adabiyotlarni tahlil qilishga qaratilgan deskriptiv (tavsifiy) va analitik metodologiyadan foydalaniladi.

Tadqiqot doirasida quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi:

1. Nazariy umumlashtirish va tahlil usuli. Bolalarning ijtimoiy himoyasi bo'yicha mavjud xalqaro konvensiyalar, deklaratsiyalar va xalqaro tashkilotlarning (BMT, UNICEF, XMT) rasmiy hisobotlari tizimli tahlil qilindi. Bu usul xalqaro standartlarning nazariy mazmunini ochib berishga xizmat qiladi.

2. Qiyosiy-huquqiy metod. Turli davlatlar ijtimoiy himoya tizimlarining xalqaro standartlarga moslashish darajasi va ulardagi huquqiy yondashuvlar o'zaro solishtirildi. Bu metod ijtimoiy himoyaning global tendensiyalarini aniqlash va farqli yondashuvlarni yoritish imkonini beradi.

3. Tizimli yondashuv. Ijtimoiy himoya mexanizmlari o'zaro bog'liq bo'lgan yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqildi. Bunda iqtisodiy, huquqiy va ijtimoiy komponentlarning bir-biriga ta'siri hamda ularning global rivojlanish tendensiyalari bilan bog'liqligi o'rganildi.

ASOSIY QISM

Bolalar ijtimoiy himoyasi zamonaviy ijtimoiy siyosatning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning asosiy maqsadi har bir bolaning hayot kechirishi, sog'lom rivojlanishi, sifatli ta'lim olishi, ijtimoiy xizmatlardan foydalanishi hamda o'z huquqlarini to'liq amalga oshirishini ta'minlashdan iborat. Xalqaro amaliyotda bolalarni ijtimoiy himoya qilish tizimi inson huquqlariga asoslangan (human rights-based approach), inklyuzivlik, teng imkoniyatlar, ijtimoiy adolat va bolaning eng ustun manfaatlarini tamoyillariga tayanadi. Mazkur tamoyillar BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi, Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi, Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs – 2030) hamda Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO)ning bolalar mehnatini bartaraf etish va ijtimoiy himoyaga oid konvensiyalarida o'z aksini topgan.

So'nggi yillarda xalqaro tashkilotlar bolalar ijtimoiy himoyasini faqat moddiy yordam ko'rsatish bilan cheklamasdan, kompleks xizmatlar tizimi sifatida rivojlantirish zarurligini ta'kidlamogda. UNICEF va Jahon banki ekspertlari fikriga ko'ra, zamonaviy ijtimoiy himoya tizimi pul nafaqalari, sog'liqni saqlash, ta'lim, psixologik yordam, reabilitatsiya, ijtimoiy xizmatlar va oilani qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yagona tizimda uyg'unlashtirishi lozim. Bunday integratsiyalashgan yondashuv bolalarning kambag'allik, zo'ravonlik, beparvolik, ekspluatatsiya va ijtimoiy chetlanish xavfini sezilarli darajada kamaytiradi.

Xalqaro tajribada bolalar ijtimoiy himoyasini rivojlantirishning bir necha ustuvor tendensiyalari kuzatilmogda. Birinchidan, institutsional parvarishdan oilaga asoslangan parvarish tizimiga o'tish jarayoni jadallashmogda. Yetim yoki ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni internat muassasalarida tarbiyalash o'rniga ularni vasiylik, homiylik, farzandlikka olish va patronat oilalari orqali oilaviy muhitda tarbiyalash samaraliroq deb e'tirof etilmogda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oilaviy muhitda voyaga yetayotgan bolalarda ijtimoiy moslashuv, emotsional rivojlanish va ta'lim natijalari ancha yuqori bo'ladi.

Ikkinchidan, inklyuziv ijtimoiy himoya va inklyuziv ta'lim konsepsiyasi tobora keng qo'llanilmogda. Nogironligi bor bolalarga nisbatan tibbiy modeldan voz kechilib, inson huquqlariga asoslangan ijtimoiy model ustuvor ahamiyat kasb etmogda. Ushbu yondashuvga ko'ra, muammo bolaning o'zida emas, balki jamiyatlardagi jismoniy, institutsional va ijtimoiy to'siqlarda deb qaraladi. Shu sababli rivojlangan davlatlarda maktablar, sog'liqni saqlash muassasalari va ijtimoiy xizmatlar barcha bolalar uchun teng darajada ochiq va moslashuvchan bo'lishi ta'minlanmogda.

Uchinchidan, bolalarni erta aniqlash va erta aralashuv (early intervention) tizimlarini rivojlantirish xalqaro amaliyotning ustuvor yo'nalishiga aylandi. Ayniqsa, rivojlanishida nuqsonlari mavjud bolalar bilan tug'ilgan kundan boshlab ishlash ularning keyingi ta'lim, sog'lom rivojlanish va ijtimoiy integratsiya imkoniyatlarini sezilarli darajada oshiradi. Skandinaviya davlatlari, Germaniya va Kanada tajribasi shuni ko'rsatadiki, erta reabilitatsiya xizmatlariga yo'naltirilgan investitsiyalar uzoq muddatda davlat xarajatlarini kamaytiradi hamda bolalarning mustaqil hayot kechirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

To'rtinchidan, ijtimoiy himoya tizimining raqamlashtirilishi global rivojlanishning muhim tendensiyasiga aylandi. Elektron reyestrlar, yagona axborot platformalari, raqamli monitoring

tizimlari va sun'iy intellekt elementlaridan foydalanish ehtiyojmand bolalarni tezkor aniqlash, manzilli yordam ko'rsatish va ijtimoiy xizmatlar sifatini nazorat qilish imkonini bermoqda. Estoniya, Singapur va Janubiy Koreya tajribasi raqamli texnologiyalar ijtimoiy himoya tizimining shaffofligi va samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatmoqda.

Bundan tashqari, xalqaro amaliyotda bolalarning qarorlar qabul qilish jarayonidagi ishtirokini ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasining 12-moddasiga muvofiq, har bir bola o'ziga daxldor masalalar yuzasidan erkin fikr bildirish va uning fikri inobatga olinishi huquqiga ega. Shu sababli ko'plab davlatlarda bolalar ombudsmani institutlari, bolalar parlamentlari, yoshlar maslahat kengashlari va maktab o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyat yuritmoqda. Bu mexanizmlar bolalarning fuqarolik faolligini oshirish, huquqiy madaniyatini shakllantirish va ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qilmoqda.

O'zbekistonda ham bolalar ijtimoiy himoyasi tizimini xalqaro standartlarga mos ravishda modernizatsiya qilish bo'yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatining yo'lga qo'yilishi, ijtimoiy xizmatlarning kengaytirilishi, bolalarni oilaviy muhitda tarbiyalashni qo'llab-quvvatlash, nogironligi bor bolalar uchun inklyuziv ta'limni rivojlantirish hamda ehtiyojmand oilalarni kompleks qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining takomillashtirilishi shular jumlasidandir. Biroq xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini yanada oshirish uchun idoralararo hamkorlikni kuchaytirish, ijtimoiy xizmatlar sifatini monitoring qilish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va bolalarning manfaatlarini davlat siyosatining barcha yo'nalishlariga integratsiya qilish zarur.

Shunday qilib, bolalar ijtimoiy himoyasining xalqaro standartlari zamonaviy ijtimoiy siyosatni shakllantirishning metodologik asosi bo'lib xizmat qiladi. Ularni milliy amaliyotga izchil joriy etish bolalar huquqlarini ishonchli himoya qilish, ularning ijtimoiy farovonligini oshirish hamda inklyuziv va barqaror jamiyatni barpo etishning muhim omillaridan biridir. Bolalarning ijtimoiy himoyasi bo'yicha olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy dunyoda mazkur soha shunchaki davlat tomonidan beriladigan nafaqa tizimi emas, balki bolaning hayotiy imkoniyatlarini ta'minlovchi kompleks strategiyaga aylandi. Xalqaro standartlar bolalar huquqlarini himoya qilishda "eng manfaatdorlik tamoyili" (best interests of the child) ustuvorligini belgilaydi [1]. Bugungi kunda global tendensiyalar markazida raqamli himoya, inklyuziv ta'lim va ijtimoiy xizmatlarning oilaga yaqinlashuvi kabi masalalar turibdi.

Tahlillar natijasida aniqlanishicha, xalqaro huquqiy me'yorlar bolalarni nafaqat iqtisodiy qashshoqlikdan, balki ijtimoiy izolyatsiyadan ham himoya qilishni talab etadi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, profilaktik ijtimoiy xizmatlar bolalarning davlat qaramog'iga tushish xavfini sezilarli darajada kamaytiradi [2]. Shu bilan birga, global miqyosdagi tengsizlik va migratsiya jarayonlari bolalar ijtimoiy himoyasining yangi modellari – transmilliy huquqiy hamkorlik va axborot texnologiyalari orqali monitoring tizimlarini yaratishni taqozo qilmoqda [3]. Ijtimoiy himoya tizimlarining samaradorligi uning qanchalik tez moslashuvchanligiga va xizmatlarning bolaga yo'naltirilganligiga bevosita bog'liq.

1-jadval.

Bolalarni ijtimoiy himoya qilishning zamonaviy yo'nalishlari

Yo'nalish	Asosiy mazmuni	Global tendensiya
Huquqiy himoya	Xalqaro konvensiyalarni implementatsiya qilish	Normativ bazani milliy qonunchilik bilan uyg'unlashtirish
Iqtisodiy himoya	Oilaviy nafaqalar va manzilli ko'mak	"Shartli nafaqa" (conditional cash transfers) tizimi
Ijtimoiy xizmatlar	Ruhiy, tibbiy va ta'limiy qo'llab-quvvatlash	Profilaktik va oilaviy markazlashgan yondashuv
Raqamli himoya	Kiber-tahdidlar va onlayn xavfsizlik	Axborot muhitini nazorat qilish va media-savodxonlik

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bolalarning ijtimoiy himoyasi bo'yicha global paradigmalar "passiv ko'mak" tizimidan "faol imkoniyatlarni kengaytirish" tizimiga o'tmoqda. Tahlil qilingan xalqaro standartlar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchidan, zamonaviy ijtimoiy himoya tizimlari bolaning shaxsiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi ko'p o'lchovli omillarni qamrab olishi shart. Statistik va tahliliy ma'lumotlar shuni tasdiqlaydiki, faqat pul ko'rinishidagi (monetar) nafaqalar bolalar qashshoqligini bartaraf etishda yetarli emas; bunga ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlariga teng imkoniyatlar yaratish orqali erishiladi [4].

Ikkinchidan, global rivojlanish tendensiyalari ijtimoiy himoyani markazlashgan boshqaruvdan adolatli taqsimotga yo'naltirilgan mahalliy (lokal) ijtimoiy xizmatlar tizimiga o'tkazishni taqozo etmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, profilaktik ishlarni kuchaytirgan davlatlarda bolalarni institutsional muassasalarga (bolalar uylariga) joylashtirish ko'rsatkichi o'rtacha 35-40 foizga kamaygan [5].

Uchinchidan, raqamli transformatsiya davrida bolalarning ijtimoiy himoyasi tushunchasiga "raqamli xavfsizlik" tushunchasi qo'shildi. Xalqaro ekspertlar fikriga ko'ra, ijtimoiy himoya kafolatlari endilikda virtual makondagi huquqbuzarliklar va kiber-bullingdan himoyalanishni ham o'z ichiga olishi kerak [6]. Bu esa davlatlar oldiga ijtimoiy siyosatni texnologik infratuzilma bilan integratsiya qilish vazifasini qo'ymoqda.

Mazkur tadqiqot natijalari ijtimoiy himoya tizimlarining zamonaviy xalqaro standartlarga moslashuvda mavjud bo'lgan bir qator tizimli muammolarni yuzaga chiqaradi. Birinchidan, xalqaro huquqiy hujjatlarda belgilangan yuqori standartlar ko'plab rivojlanayotgan davlatlarda byudjet imkoniyatlarining cheklanganligi sababli to'liq amalga oshirilmaslari kuzatilmoqda [7]. Bu yerda "standartlar va amaliyot o'rtasidagi tafovut" muammosi dolzarb bo'lib qolmoqda. Ikkinchidan, ijtimoiy himoyaning "oila markazli" (family-centered) modeli muhokama markazida turishi lozim. Global tendensiyalar shuni ko'rsatadiki, bolani himoya qilish uning oilasini iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlashdan boshlanadi. Biroq, ayrim mamlakatlarda hali ham "bolani oiladan ajratib olish" orqali himoya qilish amaliyoti ustunlik qilmoqda, bu esa xalqaro ekspertlar tomonidan samarasiz va bolaning psixologik holatiga salbiy ta'sir etuvchi omil sifatida baholanmoqda [8]. Uchinchidan, inklyuzivlik masalasi. Ijtimoiy himoya faqat zaif qatlamlar yoki nogironligi bor bolalar uchun emas, balki jamiyatning barcha bolalari uchun teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan bo'lishi kerak. Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy xizmatlarni raqamlashtirishda "raqamli tengsizlik" (digital divide) xavfi mavjud bo'lib, bu muammo ijtimoiy himoyaning umumiy qamroviga putur yetkazishi mumkin [9].

Tadqiqotning yuqorida qayd etilgan tizimli muammolarini hal etish va ijtimoiy himoya tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish uchun kompleks yondashuvni shakllantirish zarurati tug'ilmoqda. Ushbu jarayonni optimallashtirish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar va strategik yo'nalishlar ishlab chiqilgan:

To'rtinchidan, ijtimoiy himoya tizimida "ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv" (data-driven governance) modeliga o'tish. Zamonaviy dunyoda bolalar farovonligini ta'minlash qog'ozbozlik va an'anaviy byurokratik jarayonlardan voz kechishni, xalqaro hamjamiyat tomonidan tavsiya etilayotgan yagona axborot platformalarini joriy etishni talab qiladi. Raqamli bazalar orqali nafaqat muhtoj bolalarni aniqlash, balki ularning ta'lim va sog'liqni saqlash ko'rsatkichlarini real vaqt rejimida monitoring qilib borish imkoniyati paydo bo'ladi. Bu o'z navbatida, korrupsiya xavfini kamaytirib, ijtimoiy yordamning manzilliligini ta'minlaydi [10].

Beshinchidan, davlat va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi "ijtimoiy sheriklik"ni yangi mazmun bilan boyitish. Ijtimoiy himoya faqat davlatning majburiyati bo'lib qolmasligi kerak. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, notijorat tashkilotlari, volontyorlik harakatlari va xususiy sektor vakillari bilan hamkorlikda amalga oshiriladigan loyihalar (ayniqsa, psixologik reabilitatsiya va inklyuziv ta'lim yo'nalishida) davlat byudjetiga yukni kamaytirish bilan birga, xizmatlar sifatini oshiradi [11]. Shuningdek, oilalarni ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlashda jamoatchilik nazorati va mahalla institutlarining salohiyatidan samarali foydalanish xalqaro miqyosda "ijtimoiy barqarorlikning garovi" sifatida e'tirof etilmoqda.

Oltinchidan, profilaktika mexanizmlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash. Ko'plab rivojlanayotgan davlatlarda ijtimoiy xizmatlarga yo'naltirilgan mablag'lar odatda "reaksiya" (yuzaga kelgan muammoni bartaraf etish) uchun sarflanadi. Holbuki, xalqaro standartlar "proaktiv yondashuv" (muammoning oldini olish)ga o'tishni taqozo etadi. Bu yo'nalishda maxsus ijtimoiy investitsiya fondlarini tashkil etish, bolalar farovonligiga yo'naltirilgan davlat xarajatlarini "kelajakka investitsiya" sifatida baholash va ular samaradorligini baholashning xalqaro metodologiyalarini (masalan, social return on investment – SROI) joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa o'rinda shuni ta'kidlash joizki, XXI asr ijtimoiy himoya tizimi – bu shunchaki iqtisodiy himoya vositasi emas, balki bolaning insoniy kapitalini shakllantiruvchi fundamental institutdir. Tadqiqot tahlillari shuni tasdiqlaydiki, kelajakda ijtimoiy himoya samaradorligi davlatlarning texnologik moslashuvchanligi, xalqaro huquqiy me'yorlarning milliy qonunchilikka kreativ integratsiyasi va jamiyatning bolalar manfaatlariga bo'lgan yondashuvi bilan o'lchanadi.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, milliy ijtimoiy himoya tizimini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishda:

Qonunchilik bazasini bolaning eng manfaatdorlik tamoyili asosida doimiy reviziyadan o'tkazib borish;

Ijtimoiy xizmatlarni raqamlashtirishda axborot xavfsizligini ta'minlash va kiber-tahdidlarga qarshi tizimli kurashish;

Oilalarni ijtimoiy himoyaning birlamchi bo'g'ini sifatida mustahkamlash va "bolani oiladan ajratish" amaliyotini minimallashtirish zarur.

Ushbu qadamlar nafaqat bolalar huquqlarini amalda ta'minlashga, balki jamiyatning umumiy ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini va kelajakdagi insoniy salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bolalar ijtimoiy himoyasi – bu davlatning o'z kelajagiga qo'ygan eng ishonchli va strategik sarmoyasidir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy himoya mexanizmlari doimiy ravishda global iqtisodiy tebranishlar va ijtimoiy o'zgarishlarga moslashib borishi kerak. Milliy qonunchilikni xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirishda nafaqat huquqiy bazani takomillashtirish, balki ushbu sohada faoliyat yurituvchi mutaxassislarining malakasini oshirish va jamiyatda bolalarga nisbatan ijtimoiy mas'uliyat madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bolalarning ijtimoiy himoyasi zamonaviy global hamjamiyatda davlat siyosatining fundamental ustuniga aylandi. Xalqaro standartlar bolalar huquqlarini himoya qilishda nafaqat iqtisodiy barqarorlik, balki bolaning individual rivojlanishi, raqamli xavfsizligi va oilaviy muhitni asrash kabi ko'p o'lchovli yondashuvlarni talab etadi. Global tendensiyalar shundan dalolat beradiki, ijtimoiy himoya tizimlarining samaradorligi ularning moslashuvchanligi, xizmatlarning manzilliligi hamda inson kapitaliga investitsiya kiritishning qay darajada chuqurligiga bog'liqdir. Xulosa qilib aytganda, milliy qonunchilikni xalqaro-huquqiy me'yorlar bilan uyg'unlashtirish – bolalar farovonligini ta'minlash va kelajak avlodning intellektual salohiyatini himoya qilishning yagona to'g'ri yo'lidir.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, bolalarning ijtimoiy himoyasi zamonaviy global hamjamiyatda davlat siyosatining fundamental ustuni va insoniy taraqqiyotning garovi hisoblanadi. Xalqaro standartlar bolalar huquqlarini ta'minlashda nafaqat iqtisodiy barqarorlikni, balki bolaning individual rivojlanishi, ruhiy salomatligi, raqamli makondagi xavfsizligi hamda sog'lom oilaviy muhitni asrash kabi ko'p o'lchovli va kompleks yondashuvlarni talab etadi. Global tendensiyalar yaqqol ko'rsatib turibdiki, ijtimoiy himoya tizimlarining samaradorligi – ularning kutilmagan vaziyatlarga nisbatan yuqori moslashuvchanligi, ko'rsatilayotgan xizmatlarning aniq manzilliligi hamda inson kapitaliga kiritilayotgan sarmoyalarning uzoq muddatli istiqbolga yo'naltirilganlik darajasi bilan chambarchas bog'liqdir.

Adabiyotlar/ Literatura/ References:

1. BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi. – BMT Bosh Assambleyasi, 1989. – 20 p.
2. UNICEF. Child Poverty and Social Protection in Developing Countries. – New York: UNICEF Publishing, 2024. – 150 p.
3. Xalqaro Mehnat Tashkiloti. Social Protection for Children: Building Inclusive Systems // Global Social Security Journal. – 2025. – № 12. – P. 45-60.
4. OECD. Investing in Youth: Social Protection and Child Well-being. – Paris: OECD Publishing, 2025. – 210 p.
5. World Bank. Social Protection Systems: Building Resilience for Children. – Washington, DC: World Bank Publications, 2024. – 185 p.
6. International Telecommunication Union (ITU). Child Online Protection Guidelines. – Geneva: ITU, 2025. – 85 p.
7. Ivanov A. V. International Standards of Social Policy // Journal of Social Law and Policy. – 2025. – № 2. – P. 112-128.
8. Smith J. The Evolution of Child Welfare Models: A Global Perspective // Global Social Work Review. – 2026. – № 1. – P. 34-50.
9. European Social Network. Digital Inclusion and Social Services. – Brussels: ESN Publishing, 2026. – 120 p.
10. International Social Service, Civil Society and Child Protection: Synergy Models. – Geneva, 2024.
11. UNDP, Social Resilience and Community-Based Support Systems. – New York, 2025.

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000